

Stanisław Stawarz

**NIEKTÓRE ASPEKTY INTERFERENCJI
NA POSZCZEGÓLNYCH ETAPACH NAUCZANIA JĘZYKA ROSYJSKIEGO**

O charakterze i zakresie transferu negatywnego decydują liczne czynniki lingwistyczne, psychologiczne, psychofizjologiczne, a nawet socjologiczne. Dobór materiału językowego, stopień jego podobieństwa do języka ojczystego, właściwości procesu uczenia się, zdolności uczniów oraz ich stosunek do przedmiotu nie pozostają bez znaczenia dla wpływu języka polskiego na kształtowane nawyki języka rosyjskiego. Istotnym czynnikiem, określającym natężenie interferencji, jest również rodzaj i forma wypowiedzi oraz jej temat. Niemniej ważnym uwarunkowaniem interferencji jest etap nauczania języka obcego, tj. kolejny rok nauki i typ szkoły.

Obserwacje czynnych nauczycieli, eksperymenty dydaktyczne¹, a także własne spostrzeżenia pozwalają stwierdzić, że zjawisko interferencji języka polskiego występuje już w momencie pierwszych kontaktów z językiem obcym, a więc, w naszych warunkach, w klasie piątej szkoły podstawowej. Na tym etapie nauczania dominuje głównie jawna interferencja fonetyczna i kaligraficzna. Przy dobrze zorganizowanym nauczaniu inne rodzaje interferencji (np. gramatyczna, leksykalna) nie występują tutaj jeszcze zbyt często z wielu względów: przede wszystkim dlatego, że nowy przedmiot, jakim jest w tej klasie język rosyjski, stano-

wi dla uczniów obiekt aktywnego zainteresowania, a to w dużym stopniu ułatwia i przyspiesza właściwy przebieg procesu uczenia się. Interferencja jest więc hamowana w sposób naturalny przez zainteresowanie ucznia czymś nowym, poprzez jego chęć do nauki i satysfakcję z umiejętności przekazania najprostszycch myśli w oboym, a więc innym od polskiego języku. Poza tym materiał językowy przeznaczony dla klasy piątej nie jest na tyle obszerny, by uczeń mógł się przekonać już w początkach nauczania o tym, iż podsystemy języka polskiego i rosyjskiego posiadają liczne analogie. Dlatego też błędna generalizacja pojęć językowych ma tu miejsce stosunkowo rzadko.

W miarę postępowania procesu nauczania języka notujemy często spadek zainteresowania przedmiotem. Jednocześnie materiał nauczania w klasach starszych ulega systematycznemu rozszerzaniu. W tej sytuacji spostrzeżenia uczniów co do charakteru poznawanych zjawisk językowych idą w kierunku utożsamiania tych zjawisk z odpowiednimi w języku polskim. Błędna generalizacja pojęć zaczyna obejmować wszystkie podsystemy języka rosyjskiego i powodować w ich obrębie błędy interferencyjne, które z czasem u wielu uczniów stają się nawykiem.

Analiza porównawcza błędów interferencyjnych uczniów liceów ogólnokształcących z błędami, jakie popełniają uczniowie w szkole podstawowej pozwala zauważyć, że proporcje liczbowe ich zasadniczych typów pokrywają się na obu poziomach kształcenia. Zarówno na poziomie szkoły podstawowej, jak i średniej dominują błędy gramatyczne dotyczące głównie:

- a) koniugacji i deklinacji odmiennych części mowy,
- b) kategoryzacji rodzajowej rzeczowników.

Pozostałe zasadnicze grupy błędów interferencyjnych (np. leksykalnych, frazeologicznych, składniowych, stylistycznych) występujących w liceum ogólnokształcącym można

także wyodrębnić w szkole podstawowej (z tym jednak, że ich różnorodność nie jest tutaj tak duża, jak to miało miejsce w szkole średniej). Wiąże się to zapewne z węższym zakresem materiału nauczania.

Charakterystyczną cechą wszystkich błędów interferencyjnych napotykanych w szkole podstawowej jest to, że dotyczą one bardzo prostych zjawisk językowych, przy czym dany błąd często odnosi się do kilku podsystemów języka. Świadczą o tym następujące przykłady:

В угле стои лампа.
 Эта класа большая.
 Там супа, а там хлеб и соль.
 Тамара ждет на автобус.
 Я люблю грать в мяч.
 Ученики приходят в школу на час.
 Вова чита книге.
 Мама работае как врач.
 В зиме очень холодно.

Kolejny etap nauczania języka rosyjskiego (szkoła średnia) nie zawsze stwarza odpowiednie warunki do zahamowania transferu negatywnego: niejednokrotnie obserwujemy tutaj proces przeciwny, dowodem czego jest różnorodność i częstotliwość powtarzania się błędów interferencyjnych².

Przyczyny takiego stanu rzeczy są bardzo różne. Intensywność transferu zależna jest między innymi od stopnia zróżnicowania poziomu językowego poszczególnych uczniów, przybyłych z różnych szkół podstawowych. Jeśli w okresie "wyrównywania poziomu" nauczyciel stosuje niewłaściwe metody lub gdy okres ten trwa zbyt długo, powstają wówczas sprzyjające warunki do ulegania wpływom interferencji.

Innym czynnikiem powodującym nasilenie transferu negatywnego w szkole średniej jest fakt, iż zakres programu nauczania jest tutaj nieporównanie szerszy w stosunku do szkoły podstawowej, natomiast liczba godzin lekcyjnych nie

zwiększa się. Nierzadko spora część uczniów nie nadąża za procesem nauczania, co rodzi zniechęcenie do pracy nad językiem; u uczniów tych interferencja potęguje się z każdą następną klasą. Ponadto różnorodność błędów interferencyjnych wypływa częściowo z nowych form i rodzajów wypowiedzi, jakie wymagane są od ucznia szkoły średniej, a które nie występowały (lub występowały rzadko) na szczeblu nauczania podstawowego.

Należy także zwrócić uwagę na to, że poszerzana z każdym rokiem tematyka ćwiczeń w mówieniu i pisaniu zawiera więcej niż w szkole podstawowej pojęć abstrakcyjnych, których przyswojenie nie może być oparte na bezpośrednim kojarzeniu przedmiotu z jego nazwą w języku rosyjskim. Zaohodzi zatem często niebezpieczeństwo błędnego utożsamiania wyrazów rosyjskich z ich polskimi odpowiednikami fonetycznymi; w rezultacie powstają liczne błędy o charakterze leksykalnym mające swe podłoże w interferencji morfosyntaktycznej, semantycznej i etymologicznej.

Należy odnotować fakt, że podstawowe typy błędów interferencyjnych, jakie można wyłonić w szkole podstawowej, w szkole średniej powiększają się o nowy rodzaj, tj. o błędy leksykalno-frazeologiczne, które na poziomie podstawowego nauczania miały charakter raczej sporadyczny. Spowodowane jest to tym, że uczeń szkoły średniej, ze względu na wiek i szerszy zasób środków językowych, jakimi dysponuje, stara się wypowiadać bardziej dojrzałe i pełniej, a to zmusza go niekiedy do posługiwania się zwrotami frazeologicznymi, tworzonymi - z braku znajomości odpowiednich połączeń rosyjskich - przez analogię do języka polskiego.

Wszystkie wymienione czynniki w dużym stopniu warunkują zakres transferu negatywnego; sprawiają one, że na etapie szkoły średniej mamy do czynienia z bardzo różnorodnymi błędami interferencyjnymi w każdym podsystemie języka, w każdym rodzaju i formie wypowiedzi.

Własne obserwacje i praktyka zawodowa upoważniają do stwierdzenia, że zjawisko interferencji języka ojczystego występuje również w procesie nauczania języka rosyjskiego w ramach lektoratów na uczelniach wyższych. Zakres interferencji w mowie i piśmie studentów jest równie szeroki, jak i uczniów liceum, gdyż poziom językowy słuchaczy na ogół rzadko odbiega od tego, jaki reprezentowali w szkole średniej.

Dzieje się tak z wielu przyczyn, między innymi dlatego, że uwaga studiujących skupiona jest przede wszystkim na przedmiotach kierunkowych. Ponadto ograniczona do minimum ilość godzin intensywnego nauczania języka obcego oraz stosowanie często przypadkowych podręczników i skryptów nie sprzyjają należytej organizacji procesu nauczania języka, a tym samym przewyciężaniu interferencji języka ojczystego.

Praca ze studentami filologii rosyjskiej pozwala stwierdzić, że i w tym wypadku interferencja dominuje nad transpozycją. Główną przyczyną tego zjawiska jest w dalszym ciągu sztuczny charakter nauczania języka, nie przebiegający w naturalnym środowisku językowym. Niemniej zwiększona wielokrotnie ilość godzin audytoryjnych, kontakt z językiem rosyjskim na zajęciach z przedmiotów kierunkowych, pojawienie się nowych form przekazywania i egzekwowania wiadomości oraz motywacja instrumentalna uczenia się powodują, że zakres interferencji nie jest tak szeroki, jak w wypadku szkoły średniej. O ile jednak przeciwdziałanie interferencji w mowie ustnej jest zauważalne już po dwóch pierwszych latach studiów rusycystycznych, to interferencja w mowie pisanej stanowi jeden z podstawowych problemów w ciągu całego toku studiów. Uwidacznia się ona w pracach pisemnych studentów w postaci licznych błędów leksykalnych, gramatycznych, leksykalno-gramatycznych, leksykalno-frazeologicznych i stylistycznych. Zdarzają się również błędy or-

tograficzne pochodzenia interferencyjnego. Bardzo charakterystycznym zjawiskiem na wyższym etapie nauczania języka rosyjskiego jest to, iż wiele spośród błędów interferencyjnych ma charakter ukryty albo spowodowane jest interferencją intralingwalną.

Szersza analiza błędów interferencyjnych występujących na poziomie szkoły podstawowej, średniej i wyższej nie stanowi celu niniejszego artykułu. Chodzi głównie o zasygnalizowanie faktu, iż zjawisko interferencji towarzyszy każdemu etapowi nauczania języka rosyjskiego, tj. każdemu stopniowi zaawansowania językowego; jest charakterystyczne dla szkoły podstawowej, przybiera kulminacyjny punkt w szkole średniej i występuje nadal na poziomie szkoły wyższej, w tym również na studiach rusycystycznych.

Reasumując dotychczasowe spostrzeżenia, stwierdzić możemy, co następuje:

1. Transfer negatywny występuje zawsze, od momentu rozpoczęcia procesu nauczania języka i trwa aż do jego zakończenia, o ile nauka odbywa się w warunkach szkolnych.

2. Za typowe błędy interferencyjne, występujące na wszystkich etapach nauczania, można uważać:

a) błędy koniugacyjne i deklinacyjne,

b) deformacje wyrazów rosyjskich lub przenoszenie polskich,

c) kalki i półkalki polskich konstrukcji zdaniowych.

3. Na każdym etapie nauczania można wyodrębnić dominujący w nim rodzaj interferencji:

a) w szkole podstawowej - głównie interferencja fonetyczna, ortograficzna i kaligraficzna oraz leksykalno-gramatyczna,

b) w szkole średniej - wszystkie możliwe rodzaje interferencji,

c) w szkole wyższej (studia rusycystyczne) - przeważa interferencja w mowie pisanej leksykalno-frazeologiczna i stylistyczna.

PRZYPISY

¹ Mowa o eksperymentach i badaniach przeprowadzonych przez Z. Harczuka oraz L. Grochowskiego; zob. Z. Harczuk, Interferencja języka polskiego w procesie nauczania języka rosyjskiego, Warszawa 1972; zob. L. Grochowski, Interferencja języka polskiego przy nauczaniu młodzieży polskiej języka rosyjskiego. Rozprawa doktorska nie opublikowana, Archiwum WSP, Kraków 1966.

² Własne badania nad interferencją w szkole średniej zostały oparte na analizie testów językowych, przeprowadzonych w wybranych liceach miasta Krakowa oraz na analizie wypowiedzi ustnych i prac pisemnych uczestników Wojewódzkich Eliminacji Olimpiady Języka Rosyjskiego dla młodzieży szkół średnich, przeprowadzonych w Krakowie w latach 1975 i 1976.

Станислав Ставаж

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ
НА ОТДЕЛЬНЫХ ЭТАПАХ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

В статье рассматриваются важнейшие лингвистические, психологические и дидактические факторы, влияющие на диапазон и характер интерференции польского языка в процессе обучения русскому языку. Анализируя факторы дидактического характера, автор статьи пытается определить и охарактеризовать типичные явления интерференции, возникающие на отдельных этапах обучения /восьмилетняя школа, общеобразовательный лицей, вуз/. В статье отмечаются также важнейшие источники ошибок интерференционного происхождения.